

Nettverkets betydning etter seksuelle overgrep

Førsteforfatter

Forfatternavn og yrkestittel: Lene Østby, førstelektor, fødselsår: 1963

Nåværende utdanning og arbeidssted: sosionom, hovedfag kriminologi, VID vitenskapelige høgscole

Adresse: Postboks 184 Vinderen, 0319 Oslo

E-postadresse: Lene.ostby@vid.no

Andreforfatter

Forfatternavn og yrkestittel: Kari Stefansen, forsker I, Fødselsår: 1971

Nåværende utdanning og arbeidssted: PhD i sosiologi, NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus og NKVTS

Adresse NOVA: Pb 4 St. Olavs Plass, 0130 Oslo

E-postadresse: Kari.Stefansen@nova.hioa.no

Sammendrag

Denne artikkelen utforsker hvilke reaksjoner, støttende og ikke støttende, utsatte for seksuelle overgrep får fra sitt uformelle nettverk etter at de har vært utsatt for et overgrep. Positiv støtte bidrar til at de utsatte forstår hva som har hendt og at de kan trenge bistand fra hjelpeapparatet. Negative reaksjoner kan innebære at de ikke forstår hva de er utsatt for, opplever skyld og ansvar, og ikke søker hjelp. Artikkelen argumenterer for at fagpersoner bør ha en nettverksorientert tilnærming, der støtte til utsatte for seksuelle overgrep inkluderer direkte og indirekte nettverksintervensjoner.

Nøkkelord: Seksuelle overgrep, uformelle nettverk, sosial støtte, direkte nettverksintervensjon, indirekte nettverksintervensjon

Abstract

This article explores positive and negative reactions victims of sexual abuse receive from their informal network. Positive support contributes to the victim's understanding of the assault and that they may need professional help. Negative reactions may entail confusion about the experience, feelings of guilt and responsibility, and reluctance to seek professional help. The article argues that professionals should employ a network-oriented approach in which victim support includes both direct and indirect network interventions.

Key words: Sexual abuse, informal networks, social support, direct network intervention, indirect network intervention

Bakgrunn og problemstilling

I denne artikkelen er vi opptatt av hvordan utsatte for seksuelle overgrep involverer nettverket sitt etter et seksuelt overgrep. Norske befolkningsstudier har vist at ca. to tredjedeler av utsatte for seksuelle overgrep har fortalt noen om det som skjedde, og at det er vanligere å fortelle til noen i det uformelle nettverket enn til helsepersonell (Myhre, Thoresen & Hjemdal, 2015; Thoresen & Hjemdal, 2014). Amerikanske studier viser det samme mønsteret (Filipas & Ullman, 2001; Littleton, 2010; Ullman, 1999).

Det finnes imidlertid lite norsk forskning om hvilken respons utsatte for seksuelle overgrep får fra sitt uformelle nettverk når de forteller om det de har opplevd (Thoresen & Hjemdal, 2014). Det er viktig å utforske empirisk hva slags støtte utsatte for seksuelle overgrep får fra sitt personlige nettverk, slik at de kan møtes på gode måter når de kommer i kontakt med hjelpeapparatet. Artikkelen belyser hvilke reaksjoner fra det uformelle nettverket utsatte selv opplever som støttende og ikke-støttende etter seksuelle overgrep. Ambisjonen er å diskutere hvilke implikasjoner de mønstrene som identifiseres kan ha for psykososialt arbeid. Med «personlig eller uformelt nettverk» siktes det i denne sammenhengen til personer i den utsattes omgivelser som hun eller han har en relasjon til, og som det kan være aktuelt å fortelle om overgrepet til. Det uformelle nettverket kan omfatte både familiemedlemmer, kollegaer, partner og venner (Filipas & Ullman, 2001; Fyrand, 2016).

Seksuelle overgrep kan defineres på ulike måter. Norsk straffelov kapittel 26 om seksuallovbrudd omtaler seksuelt krenkende atferd (§298), seksuell handling (§297) og seksuell omgang (§291). *Seksuelt krenkende atferd* er handlinger som ikke innebærer fysisk kontakt mellom utsatt og gjerningsperson, som blotting, *seksuell handling* dekker fysiske handlinger der det ikke forekommer inntrenging, eller forsøk på inntrenging (som uønsket beføling), mens *seksuell omgang* dekker handlinger med inntrenging eller forsøk på dette. Seksuell omgang med bruk av vold eller truende atferd, eller mot noen som ikke er i stand til å gi samtykke, er lovens definisjon av voldtekt.

Et fellestrekk ved de handlingene som kommer inn under straffelovens kapittel om seksuallovbrudd, er at de representerer det Dahl har kalt krenkelser av kjønnsfriheten, dvs. den retten alle har til selv å bestemme hva man vil være med på og hvor langt man vil gå i seksuelle situasjoner (Dahl, 1994). Når vi snakker om seksuelle overgrep her, er det i denne siste betydningen, dvs. om seksuelle hendelser der de utsatte selv har opplevd at deres grenser

og kroppslige integritet er blitt krenket. I de fleste tilfellene vil hendelsene handle om det straffeloven omtaler som seksuell omgang, altså voldtekt.

Det empiriske grunnlaget for artikkelen er kvalitative intervjuer med fagpersoner og personer som har vært utsatt for seksuelle overgrep. Artikkelen utforsker og sammenligner informantenes oppfatninger av nettverkets betydning etter et seksuelt overgrep og de utsattes konkrete erfaringer, og bygger videre på tidligere analyser gjennomført av førsteforfatter (Østby, 2012).

Perspektiver

Artikkelen er inspirert av Ullmans forskning fra USA, som har handlet om å forstå betydningen av både støttende og ikke-støttende reaksjoner utsatte for seksuelle overgrep møter i sitt uformelle nettverk (se blant annet Filipas & Ullman, 2001; Ullman, 1999). Denne forskningen vektlegger hva de utsatte selv opplever som positive og negative reaksjoner, det vi kaller *et erfaringsnært perspektiv*, som vi også vil ta utgangspunkt i her.

I forskning om sosial støtte er det vanlig å dele inn støttende reaksjoner i tre ulike former, 1) emosjonell og følelsesmessig støtte som uttrykk for forståelse og omsorg, 2) instrumentell støtte, som å følge til lege, la vedkommende bo hos seg eller gi penger, og 3) informativ støtte, som å fortelle om at det finnes hjelpetilbud (Fyrand, 2016; Ullman, 2000).

Negative eller ikke-støttende reaksjoner kan også deles inn i ulike typer. Ullman skiller mellom fem typer negative reaksjoner: 1) umyndiggjøring ved å ta kontroll og fortelle den utsatte hva hun skal gjøre), 2) påføring av skam; fokusere på at den utsatte selv har satt seg i den aktuelle situasjonen, at hun skulle ha visst bedre, trekke i tvil om hendelsen kvalifiserer som et overgrep), 3) stigmatisering; trekke seg vekk fra den utsatte, 4) distrahering; be den utsatte gå å videre i livet, og 5) egosentrisk adferd, dvs. fokusere på egne behov mer enn den utsattes behov.

De fem negative reaksjonsformene kan også deles inn i to typer. Den ene kategorien av reaksjoner har *ikke* til hensikt å være støttende, men å påføre den utsatte skyld og ansvar ved å stigmatisere og infantiliserer. Slike reaksjoner har vi valgt å kalle *intenderte negative reaksjoner*. Den andre kategorien er reaksjoner som har en positiv intensjon og anerkjenner at det har skjedd et overgrep, men som likevel ikke oppleves støttende. Slike reaksjoner har vi valgt å kalle *ikke-støttende anerkjennelse* (Mason, Ullman, Long, Long & Starzynski, 2009;

Relyea & Ullman, 2013). Et spørsmål vi utforsker er om disse kategoriene av støttende og ikke-støttende reaksjoner kan gjenfinnes i en norsk sammenheng.

Tidligere forskning om nettverkets reaksjoner

Forskning om utsattes involvering av nettverket har blant annet undersøkt hvor mange personer utsatte forteller om overgrepet til, hvor lang tid det går før utsatte forteller, og hva som medvirker til at utsatte i det hele tatt forteller. Amerikansk forskning har vist at utsatte gjennomsnittlig forteller tre personer om overgrepet (Filipas & Ullman, 2001). Under halvparten forteller om overgrepet innenfor de tre første dagene, og opp til en tredjedel venter mer enn ett år før de forteller at de har opplevd et overgrep (Ahrens, Stansell & Jennings, 2010). En metastudie oppgir at median for å fortelle om overgrepet er 26 måneder (Littleton, 2010). For seksuelle overgrep i barndom viser norsk forskning (Steine et al., 2016) at det i gjennomsnitt tar 17 år før utsatte forteller, og at de fleste er over 18 år første gang de forteller om overgrepet.

Ullmanns forskning på barn utsatt for seksuelle overgrep viste at de som ventet lengre med å si noe, fikk flere negative reaksjoner enn de som umiddelbart fortalte om det som hadde skjedd (Ullman, 2003). En faktor som reduserer viljen til å fortelle, kan være det å ha vært utsatt for et ikke-stereotyp overgrep (Ahrens et al., 2010). Dersom overgriperen er en fremmed som bruker våpen og vold, øker derimot viljen til å fortelle om hendelsen til det formelle hjelpeapparatet (Ullman & Filipas, 2001). Negative reaksjoner fra den første man forteller til, kan gjøre at man velger å ikke fortelle om overgrepet til flere. Negative reaksjoner bidrar til at den utsatte stiller spørsmål ved om det hun har vært utsatt for kvalifiserer som et overgrep eller en voldtekt i det hele tatt, og at de legger ansvaret for det som har skjedd på seg selv (Ahrens, 2006).

Et annet tema i forskningen er sammenhenger mellom ulike reaksjoner og konsekvenser for de utsatte, blant annet for reviktimisering (Mason et al., 2009), opplevelse av skam og skyld og i neste instans utvikling av psykiske problemer (Myhre et al., 2015). Studier har nyansert forestillingen om at det alltid er bra å fortelle om overgrepet: Både å fortelle, men oppleve negative reaksjoner og å ikke fortelle om overgrepet, er assosiert med flere symptomer på psykiske problemer enn å fortelle og få positive reaksjoner (Ahrens et al., 2010). Særlig har det å bli påført ansvar og skyld for overgrepet negativ effekt på den psykiske helsen. Relyea og Ullman (2016) fant at de som ble møtt med forståelse, men mangelfull støtte, det vi her omtaler som ikke-støttende anerkjennelse, hadde størst grad av psykiske vansker i ettertid.

Positiv støtte og anerkjennelse har vist seg å henge sammen med hjelpesøkende atferd (Starzynski, Ullman, Townsend, Long & Long, 2007). De som forteller om overgrepet til mange, vil også i større grad avdekke overgrepet til hjelpeapparatet sammenlignet med de som forteller til færre (Starzynski et al., 2007). Forskning tyder også på at de som mottar lite emosjonell og informativ støtte, er mer utsatt for nye overgrep (Mason et al., 2009).

Et tredje tema i forskningen er hvem som gir hvilke reaksjoner og hva som påvirker den utsattes opplevelse av reaksjonene. Utsatte er generelt engstelige for hvilke reaksjoner de vil få (Lyngby, 2009). Studier har vist at særlig familie og partnere kan reagere på måter som oppleves negativt og lite støttende (Ahrens, Cabral & Abeling, 2009; Crisma, Bascelli, Paci & Romito, 2004; Filipas & Ullman, 2001). De vanligste reaksjonene utsatte fikk fra familiemedlemmer var stigmatisering, å bli påført voldtektsmyter, som er forestillinger om at voldtekter må foregå på spesielle måter, og skyld (Filipas & Ullman, 2001). Kombinasjoner av støtte har også betydning. Ahrens (et.al 2009) fant for eksempel at praktisk støtte som ikke ble supplert av emosjonell støtte, ikke alltid ble tolket som støtte: De negative reaksjonene overskygget de positive. Manglende støtte og forståelse fra foreldre og politiet ble i studien til Filipas og Ullman (2001) opplevd som svært negativt fordi de utsatte her forventet å få støtte.

Studier har videre vist at nettverkets reaksjoner henger sammen med typen overgrep. Støtten fra familie og venner ser ut til å være dårligere for utsatte for overgrep i nære relasjoner (Golding, Wilsnack & Cooper, 2002), for utsatte for alvorlige overgrep (Golding et al., 2002) og for personer som også er utsatt for flere andre typer av vold (Myhre et al., 2015). En gjennomgang av mange ulike studier om det å avdekke og fortelle om personlige erfaringer knyttet til traumatiske hendelser, peker i samme retning: mange av dem som trengte mest støtte, mottok minst støtte (Kelly, McKillop & Steinberg, 1996).

Denne artikkelen knytter an til dette siste forskningstemaet. Nærmere bestemt vil vi utforske hvordan fagpersoner og utsatte snakker om nettverkets betydning etter et seksuelt overgrep og hvordan utsatte forstår de reaksjonene de får i sitt uformelle nettverk.

Metode og materiale

Studien er gjennomført i tråd med gjeldende forskningsetiske prinsipper. Den ble meldt til NSD som tilrådde gjennomføring, informantene har gitt informert samtykke og materialet er anonymisert. Intervjuene ble foretatt av førsteforfatter, i 2011.

I alt ble 13 fagpersoner intervjuet; tre psykologer, tre sykepleiere, tre leger, to sosionomer og to advokater. Fagpersonene var ansatt ved tre overgrepsmottak, to psykiatriske poliklinikker, en privat psykologtjeneste og to advokatkontor. Tre er menn, ti er kvinner, alle i alderen 30-60 år. Fagpersonene hadde ulik erfaring med å arbeide med seksuelle overgrep, men alle hadde jobbet minimum to og et halvt år i feltet. Intervjuene ble gjennomført på deres arbeidssted og varte i ca. en time. Tema var bistand til utsatte og særlig hvilke grupper hjelpeapparatet ikke når.

Ni overgrepsutsatte ble intervjuet; åtte kvinner og en mann. Rekrutteringen skjedde via sosiale medier, nettsider, nettverk og snøballmetoden. Seks deltakere var mellom 17 og 25 år, tre mellom 36 og 46 år. Fire var studenter, to arbeidet, en var uføretrygdet og to var arbeidsledige. Tre informanter ble intervjuet hjemme, fem på førsteforfatters arbeidsplass og én via Skype. Intervjuene ble foretatt av førsteforfatter som har erfaring fra psykososialt arbeid fra et overgrepsmottak. Informantene ble informert muntlig og skriftlig om at de når som helst kunne trekke seg fra studien og at de kunne la være å svare på spørsmål. Ingen ga uttrykk for at de ønsket å avbryte eller ikke svare på spørsmål. En mulig informant kom ikke til et avtalt intervju.

Intervjuene varte i gjennomsnitt 1,5 time. Intervjuet handlet om informantenes erfaringer med overgrep og med å involvere uformelt nettverk og formelle hjelpeinstanser. Åtte av intervjuene ble tapet og transkribert.

Deltakerne fortalte om ulike typer overgrep. To var utsatt for overgrep fra partner, ingen var utsatt fra en helt fremmed. Noen få hadde barndomserfaringer. De fleste hadde opplevd overgrepene i årene mellom 16 og 20. Alle overgriperne var menn, og med to unntak omtrent på samme alder som den utsatte. Fire utsatte fortalte om voldelige og farlige overgripere. Med ett unntak var alle informantene utsatt for flere overgrep, de fleste også fra flere overgripere. Alle hadde opplevd overgrepene som en vanskelig livshendelse. Under intervjuene kom det fram at flere av informantene hadde store psykososiale utfordringer knyttet til overgrepet og andre psykiske helseutfordringer. To hadde delt noe av dette åpent på nettet. I intervjuene ble erfaringene anerkjent og bekreftet. I noen av intervjuene fikk informanten informasjon om det som betegnes som normalreaksjoner etter traumatiske hendelser, og intervjuer hadde en ressursfokusert tilnærming. Flere sa etter intervjuet at det var godt å bli lyttet til og få fortelle, men for de som ikke hadde erfaring med å dele, hadde det vært utfordrende å fortelle.

Vi tror ikke at intervjuene påførte informantene ytterligere belastninger eller et nytt traume, men heller ga dem anledning til å snakke åpent om negative erfaringer. Informanter som ga uttrykk for at de ikke hadde et hjelpetilbud, ble informert om det lokale hjelpetilbudet, fastlege og overgrepsmottak hvor de kunne ta kontakt. En av informantene ønsket ikke kontakt med hjelpetiltak, hun ville heller søke støtte hos i sitt private nettverk etter intervjuet hvis hun hadde behov for det.

Intervjuene er analysert i tråd med prinsippene for tematisk innholdsanalyse (Thagaard, 2013), for å få fram både fagpersonenes og de overgrepsutsattes perspektiver og erfaringer med å involvere utsattes nettverk etter et seksuelt overgrep. Først ble sekvenser som omhandlet disse temaene markert. Deretter ble disse sekvensene analysert for å identifisere ulike perspektiver og erfaringer – med hovedvekt på hvorvidt nettverkets reaksjoner og tilbud om hjelp ble forstått eller opplevd som støttende eller ikke.

Fagpersonenes perspektiver

Fagpersonene fortalte i liten grad om profesjonelle praksiser som involverte nettverket direkte. Noen få involverte nettverket indirekte: To av 13 fagpersoner ga veiledning på hvordan den utsatte kunne mobilisere nettverket, for eksempel ved å vektlegge at den utsatte måtte være sammen med noen hun eller han stolte på. Tre av de 13 sa eksplisitt at det var behov for mer informasjon til nettverket. De fleste var også opptatt av at det var behov for mer kunnskap om voldtekt og seksuelle overgrep i befolkningen.

Fagpersonene som snakket om å involvere utsattes nettverk, uttrykte bekymring for negative reaksjoner. Fagpersonene var opptatt av risikoen for at de utsatte kunne bli påført skam og skyld fra personer i nettverket sitt. Flere mente at dette særlig gjaldt personer med minoritetsbakgrunn, og at dette hindret personer med minoritetsbakgrunn i å søke hjelp og å fortelle om overgrepet. To av fagpersonene snakket eksplisitt om hvordan det uformelle nettverket hadde kommet med negative reaksjoner. En advokat nevnte at nettverket kunne utgjøre en belastning fordi personer i nettverket noen ganger nærmest tok over saken, det Ullman (2000) omtaler som umyndiggjøring. En sykepleier sa at utsatte kan oppleve at venner ikke er støttende.

En psykolog nevnte at noen utsatte kunne komme til behandling fordi andre hadde insistert på at de skulle gå, og at det ikke var et godt grunnlag for å skape en god behandlingsrelasjon. Dette kan klassifiseres som en støtte som er intendert å være støttende, men som på lengre sikt ikke vil være hjelpsom for den utsatte (Relyea & Ullman, 2013).

De utsattes perspektiver

De utsatte var svært opptatt av hvordan de hadde involvert det uformelle nettverket. Flere fortalte at de hadde fryktet for hvilke reaksjoner de ville få, og noen ville først ikke fortelle hva som hadde skjedd for å beskytte familie og andre i nettverket fra opplevelser av skyld og ansvar. Flere fryktet også at det å fortelle ville plassere dem i en uønsket offerposisjon.

Samtlige hadde imidlertid fortalt om det de var blitt utsatt for til én eller flere i sitt uformelle nettverk. Åtte hadde fortalt om overgrepet til mor eller mor og far sammen, fire hadde fortalt moren om overgrepet umiddelbart etter at det hadde skjedd, syv hadde fortalt om overgrepet til venner. Ingen fortalte at venner fikk vite om overgrepet umiddelbart etter overgrepet. Fem hadde fortalt til partneren, som ikke selv var overgriper, om overgrepet. Andre som hadde fått vite om overgrepet var svigerfamilie, bestemødre, foreldre til venner og arbeidskollegaer. Under beskriver vi hva de utsatte opplevde som støttende og ikke-støttende reaksjoner.

Støttende reaksjoner

De utsatte fortalte om alle de tre formene for støttende reaksjoner som er beskrevet i litteraturen; emosjonell, instrumentell og informativ støtte. *Emosjonell støtte og forståelse* var den viktigste formen for støtte. De utsatte opplevde slik støtte fra både familiemedlemmer, foreldre, venner og partnere, men oftere fra venner og partnere enn fra foreldre.

De utsatte opplevde emosjonell støtte og forståelse når den de fortalte om overgrepet til, bekreftet og aksepterte deres opplevelse og historie. En av kvinnene beskrev hvordan en venninne var trygg i situasjonen og rommet det hun fortalte:

[Hun] viste forståelse og tok det seriøst og [var] veldig trygg i møte med det, og det var godt. Noen kan bli veldig usikre, ikke alltid det er ordene som har så mye å si, men det at hun torde å være i det da. Jeg vet at hun har egne erfaringer og så videre, det er kanskje lettere da.

En annen kvinne uttrykte også viktigheten av at den hun fortalte det til var interessert i å lytte og snakke med henne. Hun fortalte om overgrepet til et familiemedlem (svigerfar) som hadde kunnskap om voldtekt og om hjelpeapparatet, og dette hjalp henne videre i hennes egen prosess med å begripe hva som hadde hendt:

Han forsto veldig mye, så jeg fortsatte å prate med han (...) det slo aldri feil, når han hadde stilt meg noen spørsmål, så begynte det en prosess inni meg.

Flere beskrev at den de fortalte om overgrepet til, reagerte med å bli «lei seg», blant annet en kvinne som fortalte kjæresten om et tidligere overgrep. En annen kvinne fortalte at morens

nye partner gråt og sa at historien var det verste han hadde hørt. Noen av de som ble lei seg, ble samtidig konstruktive samtalepartnere, for eksempel gjennom å foreslå at den utsatte tok kontakt med fastlegen eller andre i hjelpeapparatet, mens andre ble lei seg på en sånn måte at deres følelser kom i sentrum, det Ullman (2000) betegner som en egosentrisk reaksjon. For noen var imidlertid en sterk følelsesmessig reaksjon fra nettverket en bekreftelse og en lettelse. En mann fortalte om et overgrep fra et familiemedlem til foreldrene og opplevde en sterk reaksjon fra begge:

(...) hva skal jeg si, faderen ble sinna og moderen fortvila (...) Det gjorde det mye lettere. Jeg har opplevd det hele veien å bli trodd da.

Informativ og instrumentell støtte hang sammen for de fleste informantene, men noen fikk kun informativ støtte sammen med emosjonell støtte, uten av de fikk eller ba om annen konkret praktisk/instrumentell støtte. En opplevde at hennes foreldres venner forsto situasjonen og ga henne skriftlig informasjon om seksuelle overgrep, men hun fikk ikke konkrete opplysninger om hvor hun kunne søke hjelp. Hun ønsket at hun hadde fått mer konkret hjelp – instrumentell støtte – av de voksne rundt henne. Andre opplevde at det private nettverket henviste dem til hjelpeapparatet og fortalte dem hvordan de kunne søke hjelp. En informant ble gjort oppmerksom på selvhjelpsorganisasjonen DIXI, en annen fikk telefonnummer til en terapeut som jobber med overgrep. De var begge i stand til å nyttiggjøre seg informasjonen og trengte ikke mer konkret hjelp. Dette er i samsvar med annen forskning som viser at når den emosjonelle støtten gis sammen med konkret, praktisk støtte, oppleves dette som særlig betydningsfullt (Ullman, 1999).

Flere fortalte at de hadde fått konkret og håndgripelig støtte, det som betegnes som instrumentell støtte. En kvinne fikk hjelp til å kontakte lege for å få skrevet ut angrepille, en annen som var utsatt for voldtekt og mishandling i et forhold, opplevde at familien ringte politiet, og at hun fikk flytte hjem og fikk beskyttelse der.

Ikke-støttende reaksjoner

I litteraturen skilles det mellom to hovedformer for ikke-støttende reaksjoner, *intenderte negative reaksjoner* der den utsatte påføres skyld og ansvar, og *ikke-støttende anerkjennelse*, reaksjoner som er ment å være støttende, men som den utsatte ikke opplever som hjelpsomme. De utsatte i vårt utvalg hadde opplevd begge deler.

Intenderte negative reaksjoner kom først og fremst fra foreldre, og særlig fra mødre. En kvinne fortalte at foreldrene oppdaget at hun hadde vært utsatt for en grov voldtekt med bruk

av fysisk vold. De forsto at det hadde skjedd et seksuelt overgrep, men ville at det skulle holdes skjult:

Jeg fikk jo beskjed om ikke å si det til noen og det var veldig viktig for meg å overholde det overfor mora og faren min.

Konsekvensen var at hun ikke fortalte noen om hendelsen før det var gått flere år. Hun opplevde at foreldrene hadde påført henne ytterligere skyld og ansvar.

Flere opplevde at de ikke fikk hjelp til å forstå det de hadde vært utsatt for. En av kvinnene hadde hatt sex med en hun hadde blitt kjent med over internett, første gangen de traff hverandre. Hun beskrev det som «ufrivillig sex» til mor og venner. Ingen av dem hjalp henne å se at dette var et seksuelt overgrep. Også en annen ble utsatt for et overgrep av en klassekamerat da hun var 14-15 år. Hun fortalte om dette til moren samme kvelden, men moren reagerte ikke:

(...) og da tror jeg hun ble satt i sjokk eller noe, da var det bare sånn «OK». Hun fikk ikke øynene opp for alvor. Kanskje hun ikke forsto alvor.

Disse reaksjonene fra nettverket har utgangspunkt i stereotype forestillinger om voldtekt, voldtektsmyter (Ullman, 2000). Et annet eksempel er en kvinne som var utsatt for et overgrep i barndommen og som beskrev hvordan moren visste om det som skjedde, men ikke grep inn. Hun opplevde at moren ikke ønsket å «ta på alvor» eller «face» det som hadde skjedd. Moren bidro ikke til at hun forsto hva hun ble utsatt for og beskyttet henne ikke.

En annen form for negativ reaksjon er avstandtaking eller *stigmatisering*; at den utsatte blir en person man ikke kan forholde seg til. En mann som hadde vært utsatt for seksuelt misbruk fra et familiemedlem, opplevde at da han fortalte om overgrepet til partnere, så gjorde den ene det slutt, mens den andre trakk seg fysisk vekk. Partnerne trodde på ham, men måten de reagerte på signaliserte samtidig at de ikke ville eller var i stand til å forholde seg til overgrepet han hadde vært utsatt for.

Flere fortalte også om reaksjoner som faller inn under begrepet *ikke-støttende anerkjennelse*. To utsatte opplevde at overgrepet ble anmeldt uten at de selv hadde tatt stilling til om de ønsket det. Begge var under 18 år da overgrepet og anmeldelsen fant sted. De opplevde at det skjedde mye som de ikke hadde kontroll på etter at overgrepet ble anmeldt, og ingen av dem opplevde at dette bidro til noe positivt.

En annen opplevde at en venninne presset henne til å politianmelde hendelsen. Venninnen viste forståelse og bekreftelse og var den første hun fortalte det til, men samtidig tok venninnen beslutningen på hennes vegne:

Det var ikke noe snakk om det, hun bare dro meg ned [til politiet] hun, og sendte meg ned der. Jeg tenkte at var det nødvendig det liksom, det er så lenge siden? Som hun sa, du skulle vært her for lengst.

Hun ble ikke møtt med forståelse hos politiet og gikk derfra med en følelse av at overgrepet var hennes ansvar. Denne måten å ta kontroll på kan være særlig negativt fordi et overgrep i seg selv innebærer at offeret fratras kontroll. Det å bli overkjørt og dirigert etter overgrepet, selv om det er med de beste intensjoner, kan bidra til en opplevelse av umyndiggjøring og forsterke opplevelsen av ikke å ha kontroll (Ullman, 2000).

Avsluttende diskusjon: implikasjoner for profesjonell praksis

Vi fant en tydelig forskjell i måten fagpersoner og utsatte snakket om nettverkets betydning etter seksuelle overgrep. De utsatte var opptatt av nettverket, men fryktet samtidig at det å fortelle ville innebære negative reaksjoner og å bli påført en uønsket offeridentitet. Alle hadde likevel fortalt om overgrepet til noen i sitt uformelle nettverk. Alle hadde opplevd reaksjoner som var hjelpsomme; først og fremst vektla de det å bli trodd og å bli møtt med forståelse. Slike reaksjoner er viktige for å komme videre og mestre livet etter et overgrep. I de utsattes fortellinger var det ikke et skarpt skille mellom de ulike formene for støttende reaksjoner som er beskrevet i litteraturen. Å bli trodd og «holdt» kan skje gjennom at de man forteller til uttrykker empati, men også gjennom råd og praktisk hjelp. Sterke følelsesmessige reaksjoner, som i litteraturen (Filipas & Ullman, 2001) ofte betegnes som (negative) egosentriske reaksjoner, var positivt for noen, mens andre nettopp opplevde at situasjonen kom til å handle om dem de fortalte til og ikke om dem selv. Et viktig funn er også at nettverkets reaksjoner kan forandres over tid – fra ingen reaksjon, avvisning og skyldpåføring til aksept og anerkjennelse. Ingen fortalte at de først var blitt møtt med forståelse for siden å bli avvist og ikke trodd. De positive reaksjonene, og endringene som flere opplevde over tid, er en viktig påminnelse om det potensialet som ligger i å involvere det uformelle nettverket etter seksuelle overgrep. Mange får viktig støtte fra nettverket for å komme videre etter å ha opplevd et overgrep (Ullman & Filipas, 2001).

Samtidig fant vi at utsatte fikk hele spekteret av negative reaksjoner som er beskrevet i litteraturen (Ullmann 2001). Generelle budskap om «å bryte tausheten» rundt overgrep, eller at man aldri må være redd for å si det til noen, er problematisk. Ikke alle som får vite om et

overgrep, vil uttrykke den emosjonelle eller praktiske støtten som den utsatte har behov for. Noen vil reagere på måter som bidrar til å forsterke problemene, f.eks. gjennom å påføre den utsatte skyld og skam. Det er derfor viktig, slik som det også understrekes i internasjonal forskning (Filipas & Ullman, 2001) at de profesjonelle hjelperne utforsker hvem som har fått vite om overgrepet og hvilke reaksjoner den utsatte har fått.

De ni overgrepsutsatte som er intervjuet i denne studien er ikke representative for alle som utsettes for seksuelle overgrep. Noen av overgrepene lå langt tilbake i tid og både den offentlige diskursen og kunnskapen om overgrep i samfunnet er forandret. Samtidig samsvarer funnene i stor grad med internasjonal forskning. Funnene peker, slik vi ser det, mot at profesjonelle som møter overgrepsutsatte bør anlegge en nettverksorientert tilnærming. En slik tilnærming kan omfatte både indirekte og direkte nettverksintervensjon.

Indirekte nettverksintervensjon er blant annet å gi veiledning til utsatte om hvordan de kan forholde seg til nettverket. Dette kan skje gjennom å informere om at selv om man blir møtt med velvilje og forståelse, kan dette etterfølges av dårlige råd og reaksjoner de ikke opplever som hjelpsomme, altså *ikke-støttende anerkjennelse*, og at de kan møte reaksjoner som ikke har til hensikt å være støttende. Den profesjonelle kan også gi den utsatte bedre hjelp til å håndtere disse reaksjonene (Littleton, 2010). Det er viktig å anerkjenne den utsattes frykt for å bli påført skam og ansvar. Det innebærer å anerkjenne at mange er usikre og tilbakeholdne med å fortelle om overgrepet, fordi det er en reell fare for at de kan møte på reaksjoner som ikke er hjelpsomme (Ahrens, 2006).

Forskning viser at mange av de utsatte befinner seg i en sårbar situasjon, og med et lite nettverk (Golding et al., 2002; Lyngby, 2009) kan dette bety at noen vil ha behov for mer støtte fra det profesjonelle hjelpeapparatet for å veie opp for et manglende uformelt nettverk. Dette kan blant annet gjøres gjennom å etablere nettverksutvidende strategier og gruppetilbud til utsatte.

Direkte nettverksintervensjon er blant annet å gi veiledning til personer i det uformelle nettverket om hvordan de kan støtte den utsatte. Både partnere og familie som ønsker å støtte kan trenge hjelp og veiledning for å kunne gi den støtten de utsatte trenger (Ahrens et al., 2009). Mange som utsettes er unge og bor hjemme hos foreldrene, og siden særlig foreldre kommer med reaksjoner som ikke bidrar positivt, kan det framfor alt være behov for å ha et fokus på denne gruppen (Ahrens et al., 2010). Som flere utenlandske studier har vist, har mange i det uformelle nettverket en intensjon om å støtte, men mislykkes fordi de mangler

kunnskap og ferdigheter (Ullman, 1999). Veiledning av både familie, venner og partnere kan bidra til at flere gir den viktige støtten de ønsker å gi.

Både direkte og indirekte nettverksintervensjoner vil kunne bidra til et bedre psykisk helsearbeid for utsatte så vel som for nettverket til usatte. Nettverksperspektiv og nettverksintervensjoner bør derfor inngå i profesjonsutdanninger for dette fagfeltet.

Referanser

- Ahrens, C. E. (2006). Being Silenced: The Impact of Negative Social Reactions on the Disclosure of Rape. *American Journal of Community Psychology*, 38(3-4), 31-34. doi:10.1007/s10464-006-9069-9
- Ahrens, C. E., Cabral, G. & Abeling, S. (2009). Healing or Hurtful: Sexual Assault Survivors' Interpretations of Social Reactions from Support Providers. *Psychology of Women Quarterly*, 33(1), 81-94. doi:10.1111/j.1471-6402.2008.01476.x
- Ahrens, C. E., Stansell, J. & Jennings, A. (2010). To tell or not to tell: The impact of disclosure on sexual assault survivors' recovery. *Violence and victims*, 25(5), 631.
- Crisma, M., Bascelli, E., Paci, D. & Romito, P. (2004). Adolescents who experienced sexual abuse: Fears, needs and impediments to disclosure. *Child Abuse & Neglect*, 28(10), 1035-1048. doi:10.1016/j.chiabu.2004.03.015
- Dahl, T. S. (1994). *Pene piker haiker ikke: artikler om kvinnerett, strafferett og velferdsstat*. Oslo: Universitetsforl.
- Filipas, H. H. & Ullman, S. E. (2001). Social reactions to sexual assault victims from various support sources. *Violence and victims*, 16(6), 673.
- Fyrand, L. (2016). *Sosialt nettverk: Teori og praksis* (3. utg. utg.). Oslo: Universitetsforl.
- Golding, J. M., Wilsnack, S. C. & Cooper, M. L. (2002). Sexual assault history and social support: Six general population studies. *Journal of Traumatic Stress*, 15(3), 187-197. doi:10.1023/A:1015247110020
- Kelly, A. E., McKillop, K. J. & Steinberg, R. J. (1996). Consequences of Revealing Personal Secrets. *Psychological Bulletin*, 120(3), 450-465. doi:10.1037/0033-2909.120.3.450
- Littleton, H. (2010). The impact of social support and negative disclosure reactions on sexual assault victims: A cross-sectional and longitudinal investigation. *Journal of Trauma & Dissociation*, 11(2).
- Lynghby, M. (2009). *Barrierer for at søge hjælp efter voldtægt: En fænomenologisk undersøgelse af barrierer for at søge offentlig hjælp blandt voldtægtsramte i Danmark* Århus: Center for Voldtægtsofre, Århus Universitetshospital.
- Mason, G. E., Ullman, S., Long, S. E., Long, L. & Starzynski, L. (2009). Social support and risk of sexual assault revictimization. *Journal of Community Psychology*, 37(1), 58-72.
- Myhre, M. C., Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (2015). *Vold og voldtekt i oppveksten: En nasjonal intervjuundersøkelse av 16- og 17-åringer* (Rapport 1/2015). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Relyea, M. & Ullman, S. E. (2013). Unsupported or Turned Against Understanding How Two Types of Negative Social Reactions to Sexual Assault Relate to Postassault Outcomes. *Psychology of women quarterly*, 39(1), 37-52.
- Starzynski, L. L., Ullman, S. E., Townsend, S. M., Long, L. M. & Long, S. M. (2007). What factors predict women's disclosure of sexual assault to mental health professionals? *Journal of Community Psychology*, 35(5), 619-638.

- Steine, I. M., Winje, D., Nordhus, I. H., Milde, A. M., Bjorvatn, B., Grønli, J. & Pallesen, S. (2016). Langvarig taushet om seksuelle overgrep. Prediktorer og korrelater hos voksne som opplevde seksuelle overgrep som barn. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 53(11), 888-899.
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode* (4. utg. utg.). Bergen: Fagbokforl.
- Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge: En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv* (Rapport 1/2014). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Ullman, S. E. (1999). Social support and recovery from sexual assault: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 4(3), 343-358. doi:[http://dx.doi.org/10.1016/S1359-1789\(98\)00006-8](http://dx.doi.org/10.1016/S1359-1789(98)00006-8)
- Ullman, S. E. (2000). Psychometric characteristics of the social reactions questionnaire. *Psychology of Women Quarterly*, 24(3), 257-271. doi:10.1111/j.1471-6402.2000.tb00208.x
- Ullman, S. E. (2003). Social Reactions to Child Sexual Abuse Disclosures: A Critical Review. *Journal of Child Sexual Abuse*, 12(1), 89-121. doi:10.1300/J070v12n01_05
- Ullman, S. E. & Filipas, H. H. (2001). Correlates of formal and informal support seeking in sexual assault victims. *Journal of Interpersonal Violence*, 16(10), 1028-1047. doi:10.1177/088626001016010004
- Østby, L. (2012). *Hva hindrer utsatte for seksuelle overgrep i å søke hjelp? Innspill til utformingen av en nettportal for overgrepsutsatte*. (Rapport 2012/6). Oslo: Diakonhjemmet høgskole, Avdeling for forskning og utvikling.